

XALQARO LOGISTIKADA GEOSIYOSIY OMILLARNING TA'SIRI

Ahmedov Rahmonjon Mamadjonovich

*“Yashil iqtisodiyot va barqaror
biznes” kafedrasi o‘qituvchisi*

Soliyeva Durdona Akmaljon qizi

*Namangan Davlat Universiteti, Iqtisodiyot
fakulteti LGS-AU-22 guruh talabasi*

+998942226342

donaakmaljonovna@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada xalqaro logistika tizimiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy geosiyosiy omillar tahlil qilinadi. Tadqiqotda global savdo yo'nalishlari, siyosiy nizolar, iqtisodiy sanksiyalar, transport koridorlari, bojxona siyosati hamda xalqaro xavfsizlik muammolarining logistika jarayonlariga ta'siri yoritib beriladi. Shuningdek, geosiyosiy beqarorlik natijasida yuzaga keladigan transport xarajatlari oshishi, yetkazib berish muddatlarining uzayishi va ta'minot zanjiridagi uzilishlarning iqtisodiy oqibatlarini ko'rib chiqiladi. Mazkur muammolarni kamaytirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: xalqaro logistika, geosiyosiy omillar, transport koridorlari, ta'minot zanjiri, iqtisodiy sanksiyalar, global savdo, logistika xavfi.

Annotation

This article analyzes the main geopolitical factors affecting the international logistics system. Particular attention is given to global trade routes, political conflicts, economic sanctions, transport corridors, customs policies, and international security issues influencing logistics processes. The economic consequences of geopolitical instability, including increased transportation costs, delivery delays, and supply chain disruptions, are examined. Practical recommendations for improving the stability and efficiency of international logistics are also proposed.

Keywords: international logistics, geopolitical factors, transport corridors, supply chain, economic sanctions, global trade, logistics risks.

Kirish

Xalqaro logistika bugungi global iqtisodiyotning ajralmas qismi hisoblanadi. Jahon mamlakatlari o'rtasidagi savdo aloqalarining kengayishi, ishlab chiqarishning xalqaro miqyosda integratsiyalashuvi hamda eksport-import operatsiyalarining ortib borishi logistika tizimining strategik ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Ayniqsa, zamonaviy iqtisodiyotda mahsulotlarni qisqa muddatda, xavfsiz va minimal xarajatlar

bilan yetkazib berish davlatlarning iqtisodiy raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omillardan biriga aylangan.

Biroq xalqaro logistika tizimi faqat iqtisodiy omillar ta'sirida shakllanmaydi. So'nggi yillarda dunyoda kuzatilayotgan geosiyosiy ziddiyatlar, mintaqaviy urushlar, iqtisodiy sanksiyalar, bojxona cheklovlari hamda transport yo'laklari ustidan nazorat masalalari logistika tizimining barqaror faoliyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, ayrim strategik dengiz yo'llaridagi xavfsizlik muammolari, davlatlar o'rtasidagi siyosiy qarama-qarshiliklar va xalqaro savdo siyosatidagi o'zgarishlar global ta'minot zanjirlarida uzilishlarni yuzaga keltirmoqda.

Ayni paytda xalqaro logistika tizimida geosiyosiy xavflarning ortishi transport xarajatlarining oshishiga, yuklarni yetkazib berish muddatlarining uzayishiga hamda ayrim mamlakatlarning eksport-import faoliyatida jiddiy muammolar paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Bu holat ayniqsa rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Chunki tashqi savdo va xalqaro transport yo'laklariga yuqori darajada bog'liq iqtisodiyotlar geosiyosiy beqarorlikdan ko'proq zarar ko'radi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada xalqaro logistika tizimiga ta'sir qiluvchi asosiy geosiyosiy omillar, ularning iqtisodiy oqibatlari hamda logistika jarayonlarini barqarorlashtirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Geosiyosiy omillar xalqaro logistika tizimining eng muhim tashqi ta'sir omillaridan biri hisoblanadi. Davlatlar o'rtasidagi siyosiy munosabatlar, xalqaro tashkilotlar faoliyati, savdo cheklovlari va xavfsizlik siyosati logistika jarayonlarining samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi.

Xalqaro logistika tizimida transport koridorlari muhim ahamiyatga ega. Dunyo savdosining katta qismi dengiz transporti orqali amalga oshiriladi. Shu sababli strategik dengiz yo'llarida yuzaga keladigan siyosiy ziddiyatlar global ta'minot zanjirlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, Suvaysh kanali, Qora dengiz hududi yoki Hormuz bo'g'ozidagi geosiyosiy tanglik yuk tashish xarajatlarining oshishiga sabab bo'lmoqda.

Iqtisodiy sanksiyalar ham xalqaro logistika faoliyatiga jiddiy ta'sir qiluvchi omillardan biridir. Ayrim davlatlarga nisbatan qo'llanilgan savdo cheklovlari transport yo'nalishlarining o'zgarishiga, logistika xarajatlarining ortishiga va ta'minot zanjiri uzilishlariga olib keladi. Natijada kompaniyalar yangi logistika marshrutlarini izlashga majbur bo'lmoqda.

Bundan tashqari, bojxona siyosatidagi o'zgarishlar ham xalqaro logistika samaradorligiga ta'sir qiladi. Ayrim davlatlarda bojxona jarayonlarining murakkabligi yuklarni chegaralarda uzoq muddat ushlab qolinishiga sabab bo'ladi. Bu esa mahsulot yetkazib berish muddatlarining uzayishiga va logistika xarajatlarining oshishiga olib keladi.

Geosiyosiy xavflarning ortishi xalqaro logistika kompaniyalarini logistika risklarini boshqarishga ko'proq e'tibor qaratishga majbur qilmoqda. Shu sababli ko'plab kompaniyalar ta'minot zanjirlarini diversifikatsiya qilish, alternativ transport yo'nalishlarini ishlab chiqish hamda raqamli logistika texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirmoqda.

Geosiyosiy omillarning iqtisodiy oqibatlarini:

Xalqaro logistika tizimidagi geosiyosiy beqarorlik iqtisodiyotga bir qator salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Avvalo, transport xarajatlarining oshishi mahsulot tannarxining ko'payishiga olib keladi. Bu esa ichki bozorda narxlarning oshishiga sabab bo'ladi.

Shuningdek, logistika yo'nalishlaridagi uzilishlar eksport-import hajmlarining qisqarishiga olib keladi. Ayniqsa xomashyo va strategik mahsulotlar yetkazib berilishidagi kechikishlar sanoat ishlab chiqarishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ta'minot zanjiridagi uzilishlar natijasida ishlab chiqaruvchi korxonalar xomashyo yetishmovchiligi bilan duch keladi. Bu esa ishlab chiqarish hajmining kamayishiga va iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashishiga olib keladi. Shu bois xalqaro logistika tizimining geosiyosiy xavflarga chidamliligini oshirish bugungi kunda dolzarb iqtisodiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Muammolarni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalar:

Xalqaro logistika tizimida geosiyosiy xavflarni kamaytirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

1. alternativ xalqaro transport koridorlarini rivojlantirish;
2. multimodal logistika tizimlarini kengaytirish
3. logistika jarayonlarini raqamlashtirish;
4. bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish;
5. xalqaro logistika xavfsizligini kuchaytirish;
6. geosiyosiy risklarni monitoring qiluvchi tahliliy markazlarni tashkil etish;
7. logistika sohasiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish;
8. logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish.

Geosiyosiy xavflarni samarali boshqarish nafaqat infratuzilma, balki malakali mutaxassislar tayyorlash bilan ham bevosita bog'liqdir. Zamonaviy logistika tizimlarini boshqaradigan, xalqaro savdo va transport risklarini tahlil qila oladigan kadrlarni tayyorlash logistika barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda oliy ta'lim muassasalarida xalqaro logistika va geoiqtisodiyot yo'nalishlarini rivojlantirish zarur hisoblanadi.

O'zbekiston misolida geosiyosiy omillarning logistika tizimiga ta'siri:

O'zbekiston Markaziy Osiyoning muhim transport-logistika markazlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatning geografik joylashuvi Sharq va G'arbni bog'lovchi tranzit yo'nalishlar kesishgan hududda joylashgani bilan ahamiyatlidir. So'nggi yillarda

O'zbekistonda xalqaro transport koridorlarini rivojlantirish va logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Biroq geosiyosiy omillar O'zbekiston logistika tizimiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Ayrim xalqaro transport yo'nalishlaridagi siyosiy beqarorlik yuk tashish muddatlarining uzayishiga va transport xarajatlarining oshishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa dengiz portlariga chiqish imkoniyatining cheklanganligi tashqi savdo logistikasida qo'shimcha xarajatlarni yuzaga keltiradi.

Shuningdek, xalqaro bojxona tartiblaridagi farqlar va tranzit davlatlardagi siyosiy o'zgarishlar logistika samaradorligiga ta'sir qilmoqda. Shu sababli O'zbekiston alternativ transport koridorlarini rivojlantirish va mintaqaviy logistika hamkorligini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

1-jadval

Xalqaro logistika tizimiga ta'sir qiluvchi asosiy geosiyosiy omillar tahlili:

Ko'rsatkichlar	Baholangan ta'sir darajasi
Siyosiy nizolar va urushlar	Juda yuqori
Iqtisodiy sanksiyalar	Yuqori
Bojxona cheklovlari	O'rta-yuqori
Transport koridorlaridagi xavfsizlik muammolari	Yuqori
Yoqilg'i narxlarining o'zgarishi	O'rta

Jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, xalqaro logistika tizimiga eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida siyosiy nizolar va iqtisodiy sanksiyalar qayd etilmoqda. Ayniqsa xalqaro transport yo'nalishlarida yuzaga keladigan harbiy mojarolar yuk tashish xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, iqtisodiy sanksiyalar xalqaro savdo hajmining qisqarishiga hamda logistika marshrutlarining o'zgarishiga sabab bo'lmoqda.

Transport koridorlaridagi xavfsizlik muammolari esa logistika xarajatlarining oshishiga olib kelmoqda. Bundan tashqari, bojxona cheklovlari va hujjatlashtirish jarayonlarining murakkabligi yuklarni yetkazib berish muddatlarini uzaytiradi. Yoqilg'i narxlarining o'zgarishi ham xalqaro logistika tannarxiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois logistika kompaniyalari risklarni boshqarish tizimlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda.

2-jadval**Xalqaro logistika tizimidagi asosiy geosiyosiy muammolar**

Muammo turi	Muammoning mazmuni	Oqibatlari	Taklif etilayotgan yechimlar
Siyosiy nizolar	Mintaqaviy urush va ziddiyatlar	Transport kechikishi	Alternativ koridorlar yaratish
Iqtisodiy sanksiyalar	Savdo cheklovlari	Eksport-import qisqarishi	Yangi bozorlarni izlash
Bojxona muammolari	Rasmiylashtirish murakkabligi	Xarajatlar oshishi	Bojxona tizimini soddalashtirish
Transport xavfsizligi	Strategik yo'llardagi xavf	Yetkazib berish uzilishi	Xavfsizlik nazoratini kuchaytirish
Logistika boshqaruvi	Risk monitoringining sustligi	Samaradorlik pasayishi	Raqamli logistika tizimlari

Muammolarni bartaraf etish bo'yicha kengaytirilgan takliflar:

Xalqaro logistika tizimini geosiyosiy xavflarga nisbatan barqaror qilish uchun quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

1. mintaqaviy transport koridorlarini rivojlantirish;
2. xalqaro logistika hamkorligini kuchaytirish;
3. multimodal transport tizimlarini keng joriy etish;
4. logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish;
5. raqamli monitoring va risk boshqaruvi tizimlarini rivojlantirish;
6. logistika xavfsizligini ta'minlash bo'yicha xalqaro standartlarni joriy etish.

Yuqoridagi takliflarni amalga oshirish orqali xalqaro logistika tizimining barqarorligini oshirish, transport xarajatlarini kamaytirish hamda ta'minot zanjiridagi uzilishlarni qisqartirish mumkin bo'ladi. Bu esa mamlakatlarning eksport salohiyatini oshirish va xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, geosiyosiy omillar xalqaro logistika tizimining barqaror faoliyatiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan siyosiy ziddiyatlar, iqtisodiy sanksiyalar, transport yo'nalishlaridagi xavfsizlik muammolari va bojxona cheklovlari global ta'minot zanjirlarida uzilishlar yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, geosiyosiy xavflarning ortishi transport xarajatlari oshishiga, mahsulot yetkazib berish muddatlarining uzayishiga hamda xalqaro savdo samaradorligining pasayishiga olib kelmoqda. Ayniqsa rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyoti tashqi savdo va tranzit yo'nalishlariga yuqori darajada bog'liq bo'lgani sababli geosiyosiy xavflardan ko'proq zarar ko'rmoqda.

O'zbekiston misolida olib borilgan tahlillar mamlakatda xalqaro logistika tizimini modernizatsiya qilish va alternativ transport koridorlarini rivojlantirish muhim strategik vazifa ekanligini ko'rsatdi. Ayniqsa multimodal logistika tizimlarini rivojlantirish, bojxona tartiblarini soddalashtirish hamda raqamli logistika texnologiyalarini joriy etish xalqaro logistika samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, xalqaro logistika tizimida geosiyosiy risklarni kamaytirish uchun xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, logistika xavfsizligini ta'minlash hamda ta'minot zanjirlarini diversifikatsiya qilish zarur hisoblanadi. Umuman olganda, xalqaro logistika tizimini geosiyosiy xavflarga moslashtirish va uning barqarorligini oshirish zamonaviy iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining transport va logistika tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. Logistika va transport bo'yicha tahliliy ma'lumotlar. – Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Tashqi savdo va logistika ko'rsatkichlari. – Toshkent.
4. World Bank. Global Logistics Performance Index Report. – Washington DC.
5. OECD. International Trade and Geopolitical Risks. – Paris.
6. Christopher, M. Logistics and Supply Chain Management. – Pearson Education.
7. Ballou, R. H. Business Logistics Management. – Prentice Hall.
8. Lambert, D. M., Stock, J. R., Ellram, L. M. Fundamentals of Logistics Management. – McGraw-Hill.
9. UNCTAD. Review of Maritime Transport. – Geneva.
10. WTO. Global Trade and Supply Chain Developments. – Geneva.
11. Mentzer, J. T. Supply Chain Management. – Sage Publications.